

Linda Himmelstein

VODKAKUNINGAS

Pjotr Smirnovi ja tema impeeriumi lugu

Tõlkinud Matti Piirimaa

Originaali tiitel:

THE KING OF VODKA

The Story of Pyotr Smirnov and the Upheaval of an Empire

Linda Himmelstein

Harper

An Imprint of HarperCollins Publishers

Toimetanud Piret Ruustal

Kujundanud Jan Garshnek

Küljendanud Erje Hakman

© 2009 by Linda Himmelstein

Published by arrangement with Harper Business, an imprint
of HarperCollins Publishers

Tõlge eesti keelde © Matti Piirimaa ja kirjastus Argo, 2023

Kõik õigused kaitstud

www.argokirjastus.ee

ISBN 978-9916-704-30-1

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

Minu perekonnale, parimale, mis üldse olemas on.

Sisukord

Tegelased.....	9
Autori märkus.....	15
Proloog: Hüvastijätt	17

ESIMENE OSA

1. Tere	31
2. Moskva	44
3. Pimeduseriik.....	59
4. Viinaajaja.....	75
5. „Nõudke Smirnovi vodkat“	86
6. Viini ja tagasi	98
7. Maria	109
8. Vodkasõjad.....	124
9. Vodkakuningas.....	138
10. Pürgimusest alalhoiuni	146
11. Monopolikapitalism.....	160
12. Tsaar ja 3000 helkivat pudelit	176
13. Videvik.....	183
14. Kaks surnut	196

TEINE OSA

15. Uus sajand, uus reaalsus.....	203
16. Monopolihullus.....	211
17. Pahast pentsikuks.....	222
18. Sõda, mässud – ja siis jäi ainult üks	230
19. Elu ja surm ning armastus ja surm.....	240
20. Ootamatu kaos	252
21. Revolutsioon.....	264
22. Pääsemine	274
23. Kahe f-iga Smirnov	287
24. Lõpp on algus	300
Epiloog.....	308
Tänu	319
Märkused.....	322
Valikbibliograafia.....	343
Isikunimede register	347

Tegelased

Peamised perekonnaliikmed

Pjotr Arsenjevitš Smirnov	<i>Vodkakuningas</i>
Maria Nikolajevna Smirnova	<i>Smirnovi kolmas naine</i>
Arseni Smirnov	<i>Smirnovi isa</i>
Grigori Smirnov	<i>Smirnovi lell</i>
Ivan Smirnov	<i>Smirnovi lell</i>
Pjotr Petrovitš Smirnov	<i>Smirnovi vanim poeg</i>
Nikolai Petrovitš Smirnov	<i>Smirnovi vanuselt teine poeg</i>
Vladimir Petrovitš Smirnov	<i>Smirnovi vanuselt kolmas poeg</i>
Sergei Petrovitš Smirnov	<i>Smirnovi vanuselt neljas poeg</i>
Aleksei Petrovitš Smirnov	<i>Smirnovi noorim poeg</i>
Aleksandra Petrovna Smirnova	<i>Smirnovi noorim tütar</i>

Teised perekonnaliikmed ja nendega seotud isikud

Matrjona Smirnova	<i>Smirnovi ema</i>
Venedikt Smirnov	<i>Smirnovi lell</i>
Jevgenia Iljinitšna Smirnova	<i>Pjotr Petrovitši naine</i>
Aleksandra Pavlovna Smirnova	<i>Vladimir Petrovitši teine naine, tema poja ema</i>
Tatjana Smirnova-Makšejeva	<i>Vladimir Petrovitši kolmas naine ja memuarist</i>

Valentina Piontkovskaja	<i>Operetistaar ja Vladimiri armuke</i>
Martemjan Borissovski	<i>Aleksandra Smirnova armuke, hiljem abikaasa</i>
Konstantin Petrovitš Bahrušin	<i>Smirnovi väimees</i>
Arseni Petrovitš Smirnov	<i>Smirnovi poja Pjotri poeg</i>
Vladimir Vladimirovitš Smirnov	<i>Smirnovi poja Vladimiri poeg</i>
Nikolai Venediktovitš Smirnov	<i>Smirnovi nõbu ja viinavabriku direktor</i>
Oleg Smirnov	<i>Smirnovi poja Sergei poeg</i>
Boriss Smirnov	<i>Smirnovi lapselapselapselaps</i> <i>Aleksei põlvnemisliinis</i>

Viinatööstur Smirnovi rivaalid

Aleksandr Štriter
 Kamill Deprés
 M. A. Popov
 Nikolai Šustov
 Emile Rouget
 Keller & Co.

Vene võimukandjad

Tsaar Aleksander II	<i>Nimetatud ka suureks reformijaks</i>
Tsaar Aleksander III	<i>Viinamonopoli pooldaja</i>
Tsaar Nikolai II	<i>Viimane Vene tsaar</i>
Ivan Võšnegradski	<i>Rahandusminister 1887–1892</i>
Sergei Witte	<i>Rahandusminister 1892–1903</i>

Revolutsionäärid

Vladimir Lenin

Bolševike partei juht

Lev Trotski

*Lenini järel tähtsuselt teine isik ja
Punaarmee juht*

Jossif Stalin

Tulevane Nõukogude Liidu juht

Olulised kirjanikud

Lev Tolstoi

Kindel karskuse kaitsja

Anton Tšehhov

*Smirnovi ja teiste viinatootjate
kritisöörija*

Maksim Gorki

*Vene revolutsiooni kroonika-
kirjutaja*

Fjodor Dostojevski

*Alkoholi- ja kaupmeestevastase
võitluse õhutaja*

Aleksandr Ostrovski

*Näitekirjanik, kaupmeeste
veendunud kritisöörija*

*Inimene sünnib põrmust ja põrmuks ta kord saab –
aga vahepeal on mõnus rüübata sõõm vodkat.*

VE NE VANASÕNA

Autori märkus

See ajalooline kirjeldus tugineb rohkem kui nelja aasta jooksul Ameerika Ühendriikides ja Venemaal sooritatud põhjalikule uurimusele. Raamatus leiduv informatsioon pärineb ligikaudu 500 arhiividokumendist, umbes 250 ajalehtedes ja muudes perioodikaväljaannetes avaldatud artiklist, tuhatkonnast raamatust ning intervjuudest tosina või ka enama lähivaldkonna asjatundjaga. Mõnel juhul ei õnnestunud algallikaid leida või olid need katkendlikud; juhtus sedagi, et need rääkisid teistele allikatele vastu. Niisugustel puhkudel on lähtutud tõenäoliselt toimunu kirjeldamisel kättesaadavatest dokumentidest ja asjakohasest ajaloolisest kontekstist. Ja sedagi juhtus, et isiklike mälestusi või arvamusi toetavaid tõendeid polnud kusagilt võtta. Näiteks ei olnud võimalik kontrollida osa Vladimir Smirnovi paljudest mälestustest, mille oli talletanud tema kolmas naine. Niisugustel puhkudel hoiatavad teksti sisestatud märkused lugejaid võimalike eksituste eest.

Nii inglis- kui ka venekeelsetes tsitaatides ei mainita üldtuntud või -tunnustatud fakte. Kui ei ole osutatud teisiti, siis venekeelsete dokumentide tõlke tegi Tatjana Glezer. [Vene nimede eestikeelne kirjutusviis lähtub EKI soovitustest – *Tõlkija*.] Olgu öeldud, et kuni 31. jaanuarini 1918 kehtis Venemaal Juliuse kalender. Kõik varasemad kuupäevad on seega antud Juliuse, mitte Gregoriuse kalendri järgi. Ja viimaks, 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse Vene rublade konverteerimine tänapäevasesse dollariekvivalenti osutus vaevarikkaks tegevuseks. Seda laadi ümberarvutuste keeruka kolmeastmelise protsessi loomisel

abistas Moskva Riikliku Ülikooli majandusajaloo keskuse koordinaator Sofia Aleksejevna Salomatina, kasutades Samuel Williamsoni hindamatu väärtusega allikat „Six Ways to Compute the Relative Value of a U. S. Dollar Amount, 1774 to Present“ („Kuus meetodit USA dollari suhtelise väärtuse arvutamiseks 1774. aastast kuni praeguseni“).

Proloog

Hüvastijätt

Õhus rippus pori ja märgade kivide hõng. Moskvale oli laskunud erakordne soojalaine. Käes oli juba novembri lõpp, kuid ometi tungis maapinnast esile mahedast, leebest vihmasajust virgutatud võililled ja kirikakarde tupsukesi. Vähesed langenud lumehelbed olid kiiresti kadunud, jättes munakivid niiskusest läikima. Kevadega sarnanevad päevad jätkusid, näis, nagu talv jääkski tulemata.

Lõpuks see siiski saabus. Koos 1898. aasta detsembrikuu hakuga hiilis külm Moskvale ligi nagu varitsev vaenuarmee. Enne koitu alanud lumesadu jätkus katkematult. Peagi mattis paks valge kasukas linna enda alla. Rautatud jalastel libisesid mööda linna saanid, mis hõivasid kohmakamate vankrite ja muude ratassõidukite koha. Päeva jooksul langes temperatuur veel viieteistkümne kraadi võrra, muutes tollal Venemaa suuruselt teise linna sellele iseloomulikult halliks ja jäiseks.

Siiski polnud selles detsembripäevas midagi muud tavapärast, eriti veel Pjatnitskaja tänava nurgal sealsamas teisel pool malmsilda, kust kaudu pääses otseteed Punasele väljakule ja Kremliisse. Juba hommikul kella kaheksast alates voolas inimtulv selle Moskva õitsva kaupmeeste-klassi keskuse poole. Rikkad ärimehed saabusid oma elegantsete naiste saatel, tähtsad riigiametnikud ja usujuhid jätsid muud tungivad asjaajamised kõrvale, et just sinna koguneda. Töölised ja talupojad valgusid summas Ristija Johannese kiriku suunas kulgevale tänavale. Tunglemine muutus nii tihedaks, et edasiliikumisest ei saanud juttugi olla.

Hobutrammid (konkad), mis tavaliselt edasi-tagasi läbi Pjatnitskaja südame sagisid, olid sunnitud peatuma, sest kogu kvartalit ääristasid pikkade ridadena leinajate tõllad.¹

Kell 9 kõlas masside tähelepanu äratamiseks kellalöök. Kõikide silmad pöördusid majesteetlikule matusetõllale luksusliku hõbebrokaadist baldahhiini all.² See seisis kogu kvartali kõige suurejoonelisema residentsi, kõikjal Venemaal tärkavast arhitektuurilisest ilust tunnistust andva kolmekorruselise härrastemaja ees. Ainuüksi hoone suurus – kolmkümmend üks tänavapoolset akent – sundinuks isegi kõige rafineerituma ilumeelega möödujat peatuma. Ent see ehitis sarnanes ühtaegu muuseumiga. Fassaadi ehtisid kaunilt nikerdatud lilled, lehed, lõvid ja kahepäised kotkad. Kolmanda korruse nurka rõhutasid malmrõdu ja meistrite viimistletud suurejoonelised porti-kused. Peaukse keerukas sepisrauast kaarkäik rõhutas hoone väärikat sissepääsu. Kui silmitseda hoonet nurgeti Moskva jõe vastaskaldalt, siis sarnaneb see merele siirduva väikese luksuslaevaga.

Rasked puidust uksepooled vajusid laiali ning nende vahelt astus tasasel häälel palvetades välja Püha Ristija Johannese kiriku arhierei. Talle järgnesid eluslilledest pärjaga kaunistatud sargakatte kandjad. Seejärel väljus palvet lauldes koor, kannul kümme-kond kirikuteenrit, igäihel käes padi medalite ja muude autasudega, mida lahkunu oli oma erakordse elu jooksul pälvinud. Nende järel tulid teised kirikuvanemad ja -aukandjad, sealhulgas kümme sädelevas rüüs preestrit. Lõpuks ilmus nähtavale uhke kuldbrokaadi ja vaarikipunase sametiga drapeeritud sark.

Oli detsembrikuu teine päev, neid külluslikke auavaldusi ei osutatud tsaarile, mõnele kõrgele aukandjale ega väejuhile. Pikas tammekirstus lamas kahtlemata maailma kuulsaim viinatööstur Pjotr Arsenjevitš Smirnov.

Tõdemus, et millegi nii suurejoonelisega võidakse austada Smirnovi-sugust meest, olnuks mõeldamatu 1831. aastal, kui ta Moskvast umbes 250 versta kaugusel põhja pool väikeses Kajurovo külas perekonnatares ilmale tuli. Tema vanemad olid vaesed, peaaegu kirjaoskamatud, veelgi olulisem, Venemaa seaduste kohaselt alamklass,

maaga seotud pärisorjad. Sisuliselt oli tegemist maaomanikele kuuluvate orjadega, kes elasid ja töötasid nende maal. Kõigest, mida nad teenisid, kuulus suurem osa maaomanikele, kes jälgisid, mida nad teevad, kus liiguvad ja kuidas hinges püsivad.

Lihtrahvast pärinemine koos Smirnovi kui riigi peamise vägijookidega varustaja ülisma kurikuulsusega ei olnud elu, mis sillutaks teed kuulsusele. Veelgi enam, tema elu viimasel kümnendil märatses kogu ühiskonnas alkoholism, kostis üha jõulisemaid üleskutseid ohjeldada vägijooogitootjate tegevust. Sellegipoolest, kui Smirnov kuuekümneseitsme aasta vanuselt südameataki tagajärjel suri, kirjeldasid ajalehed seda rahvusliku tragöödiana. Artiklitest võis lugeda väljendeid „väarikas“, „eeskujulik“ ja „Vene tööstuse hiid“. Smirnovi surmast kirjutati esikülgedel kõrvuti kõige kaalukamate päevasündmustega, nagu Ameerika Ühendriikide kavatsus müüa Filipiinid või Dreyfusi vaieldav ja skandaalne afäär. Juudist suurtükiväeohvitser Alfred Dreyfus istus Kuradisaarel vangis, väidetavalt Saksamaale sõjasaladuste müümise eest. Ent tema toetajad, ka kirjanik Émile Zola, kes publitseeris kuulsat kirja „J'Accuse“, tõestasid, et antisemiidid olid Dreyfusi laimanud. Kümme kuud pärast Smirnovi surma mõisteti Dreyfus õigeaks, hiljem annetati talle Prantsuse Auleegioni rüütliklassi orden.

Teatud viisil sarnanes Smirnov Dreyfusiga. Nad mõlemad pärinesid alamkihist, sündides perre, mis ei sõltunud neist ega olnud nende valik. Dreyfus oli juut, Smirnov pärisori – ent kumbki mees ei lasknud sellel sildil oma eluvalikuid dikteerida. Smirnov pidi üle saama nii oma alamast seisusest kui ka harimatust, primitiivsest olekust. Elu Venemaa külas oli algeline ja lihtne, pärisori Smirnovi peamine tegevus poisipõlves oli ema abistamine nooremate õdede-vendade eest hoolitsemisel, loomade karjatamisel, põllutöödel, seente ja marjade korjamisel. Koolis poleks ta isegi tahtmise korral saanud käia, sest tema elupaigas seda ei olnudki. Kui ta söandas kodukülast kaugemale minna, kätkes niisugune teekond endas ohtu – eriti öösiti. Smirnov kandis kaasas metallkeppe, kolkis neid kokku või võristas mööda puutüvesid, et peletada lähedal luusivaid näljaseid hunte. Kindlasti oli noorel Pjotril

kergem kodus, kus tal tuli hoolitseda pere kõige tungivamate vajaduste eest.*

Alati kuulekas noor Smirnov tegi, nagu teda kästi. Ent pealtnäha vagura ja tagasihoidliku käitumise varjus pidi ta olema rahutu, seesmiselt ärevil nagu võidusõiduhobune stardivärvavas. Siiski ei saa öelda, et ta teadis täpselt, kuhu kappab. Pigem kuulus ta nende kilda, kes tegid sellest kohast, kus nad parasjagu olid, just selle, kus nad olema pididki. Ta ahmis oma ümbrust, neelas pealtnäha väheolulisi sündmusi ja üksikasju ning nägi neis elu muutvaid kohtumisi. Nõnda jõudis ta vodkani.

VENEMAAL KUULUS VODKA sama lahutamatu igapäevaellu nagu toit ja talvepakane. Arvatakse, et 1500. aasta paiku destilleerisid mungad seda vedelikku kloostrites, oma mägedes asuvates eraklates, kus sooritati muidki keemiaeksperimente ja tehti teaduslikke avastusi. Teraviljakülluse tõttu oli see protseduur suhteliselt lihtne – ja odav. Mungad kasutasid primitiivseid destillatsiooniseadmeid, millest tilkus sageli sinakasrohelist – vasest kääritamisanumates sisalduva vähese vasksulfaadi jälgede tõttu – vedelikku, mis pealegi lehkas jälgilt.³ Neil päevil ei pruugitud vodkat lihtsalt meelerõõmuks; see oli ravim. See võis olla tõhus haavade puhastamise vahend või selja- ja rinnavalusid leevendava soojendussalvi koostisosa. Loomulikult arenesid vodka kasutamiskiisid kiiresti, eriti siis, kui täiustati destilleerimismeetodeid ja raviliseandite asemel segati sellesse aromaatsesid ühendeid ja vürtse, nii et sellest sai Venemaa eelistatud joogipoolis.

Lausa üleöö sai vodkast, mille nimetus tuleneb venekeelsest sõnast *voda* (vesi), paljude kombetalituste keskne osa. „Kokkuleppe niisutamise“ komme tõi kogukonna vodka ahvatlusel kokku talgutöödeks, kui oli vaja ehitada kirik, koristada viljasaak või rajada jõele sild.

* Smirnovi varajase lapsepõlve kohta on teada väga vähe vahetuid või allikatest pärit seiku. See rekonstruktsioon pärineb teadaolevatest andmetest, kuidas pärisorjad elasid, ning informatsioonist, mida minuga jagas Mõškini rahvaetnograafia muuseumi (seal paikneb ka väike Smirnovi muuseum) direktor Vladimir Gretšuhhin.